

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.26>**Альона Бабіч,**

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Для сприяння доступу до правосуддя та гарантування громадянам захисту їхніх прав у статті 55 Конституції України було закріплено право кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних органів міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. У тому числі це стосується звернень до Європейського суду з прав людини, що є міжнародним судовим органом, основними повноваженням якого є розгляд заяв, у яких особи скаржаться на порушення державою викладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод положень, що стосуються громадянських та політичних прав.

Ця стаття присвячена аналізу практики Європейського суду з прав людини у сфері захисту екологічних прав людини. У своїх зверненнях заявники скаржаться на бездіяльність органів державної влади, що призвело до порушення їхніх екологічних прав. Головна проблема охорони цих прав міжнародними нормами полягає в тому, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року не містить статті, якою би безпосередньо захищалися права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Тому аналіз практики ЄСПЛ здійснюється відповідно до положень, закріплених у статті 8 Конвенції, яка говорить, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. У даній роботі автор досліджує зв'язок між екологічним правом та правом на повагу до приватного життя та аналізує найбільш поширені випадки порушення екологічних прав людини.

Також дана стаття містить інформацію щодо сучасного стану міжнародного співробітництва у сфері екології, участі України в різних міжнародних організаціях та конвенціях. Адже дуже важливим питанням є вдосконалення національного законодавства та приведення його у відповідність до міжнародних норм та стандартів, з огляду на те, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права.

Ключові слова: право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на повагу до свого приватного і сімейного життя, міжнародні стандарти, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав і основоположних свобод.

Постановка проблеми. У сучасному світі людство стикається з великою кількістю екологічних проблем, які стають глобальними та потенційно загрожують існуванню всього живого на Землі. Усьому виною є людська діяльність, яка супроводжується поступовим знищенням природних ресурсів та забрудненням навколишнього середовища.

Для уникнення екологічної катастрофи, що може знищити людину як біологічний вид, слід докласти чимало зусиль. Тому нині, як ніколи, перед нами стоїть найважливіше завдання, що не терпить зволікання, – ліквідація будь-яких екологічних загроз. Одним із основних важелів подолання екологічних проблем є вдосконалення національного законодавства у цій сфері, розроблення дер-

жавних та міжнародних програм з метою збереження безпечного для життя та здоров'я людини довкілля, пошуки шляхів відновлення втрачених ресурсів та зупинення негативних природних процесів.

Проблема екологічного права України полягає в тотальному порушенні екологічних прав людини та відсутності гарантій щодо їх відновлення, недосконалії процедури притягнення винних у порушенні норм у сфері охорони навколишнього природного середовища до юридичної відповідальності. Тому дуже важливим нині є аналіз закордонного досвіду, зокрема практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), та пошук шляхів удосконалення власної правової системи у сфері екології, шляхом адаптації укра-

їнського законодавства до загальновизнаних норм та принципів міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми свідчить про те, що рішення ЄСПЛ, які стосуються екологічних прав людини, є досить малодослідженим питанням науки, якщо порівнювати з іншими. Аналізу практики ЄСПЛ присвячено роботи таких науковців, як О. О. Сурілова, А. П. Гетьман, Л. А. Калишук, П. Р. Кобецька, М. В. Краснова, А. І. Черемнова, Ю. С. Шемшученко, та інших. Проте більшість наукових робіт хоча і містять докладний опис рішень ЄСПЛ, проте не передбачають засоби приведення норм національного законодавства у відповідність до доктрини ЄСПЛ. Тому нині актуальним є питання щодо аналізу прогалин та суперечностей в українському законодавстві і пошук шляхів його удосконалення з урахуванням правових позицій ЄСПЛ.

Завданням даної статті є характеристика міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля, аналіз практики ЄСПЛ щодо розгляду справ, де скажник вказує на порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), дослідження найбільш поширених випадків порушення прав людини в різних країнах, розроблення пропозицій щодо подальшого вдосконалення законодавства України з урахуванням висновків та рекомендацій ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Активна діяльність держав щодо розроблення основних напрямів політики у сфері боротьби з екологічними проблемами розпочалася в другій половині ХХ століття. Зокрема, про це говорить поява 3-го покоління прав людини, в тому числі екологічних прав, які було закріплено в конституціях більшості демократичних держав. Так, наприклад, стаття 50 Конституції України передбачає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація не може бути засекречена. Даному праву кореспондує обов'язок держави, закріплений у статті 16 Конституції: забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу [1, с. 10]. Особливістю закри-

плення екологічних прав у Конституції Французької Республіки є встановлення повноважень економічної, соціальної та екологічної ради, яка володіє правом розробляти проекти екологічних законів, ордонансів або декретів, а також висувати законодавчі пропозиції. Відповідно до статі 70 Економічна, соціальна і екологічна рада може надавати Уряду і Парламенту консультації з приводу будь-якої проблеми екологічного характеру [2]. У більшості Конституцій зарубіжних країн екологічні права безпосередньо не закріплені (наприклад, у таких країнах, як Великобританія, Канада, Нідерланди, та інших). Загалом, норми щодо охорони навколишнього природного середовища в цих державах закріплені в окремих галузевих законах. Наприклад, у Канаді прийнято Закон про запобігання забрудненню арктичних вод, Закон про екологічну експертизу, у Великобританії – Закон про контроль над забрудненням навколишнього середовища, в Нідерландах – Закон про зниження шуму, Закон про природокористування тощо [3].

Але особливістю екологічних проблем є те, що вони не знають кордонів, тому в аспекті глобалізаційних процесів, їх подолання вимагає консолідації сил та обміну досвідом усіх країн світу. Таким чином, питання охорони навколишнього середовища, екологічної безпеки набувають геополітичного характеру.

Міжнародне співробітництво в екологічній сфері почалося понад 100 років тому. Для здійснення ефективної співпраці у сфері охорони довкілля було створено значну кількість організацій, основним завданням яких є проведення досліджень та оцінка впливу людей на природу, можливі та реальні наслідки такого впливу, розроблення різних програм для боротьби із забрудненням навколишнього середовища. Зокрема, у світі існують такі міжнародні організації, як Міжнародна морська організація, Міжнародна організація з радіологічного захисту, Міжнародна спілка охорони природи, природних ресурсів, Міжнародна організація з питань зміни клімату, Всесвітній фонд дикої природи та інші. Кожна з організацій працює у чітко визначеній сфері екології. Існують також Міжнародні неурядові організації, як, наприклад, Грінпіс.

Україна також є активним учасником міжнародних відносин в екологічній сфері. Основні засади здійснення зовнішньої політики передбачені у статті 18 Конституції України, відповідно до якої зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного

і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально-визнаними принципами і нормами міжнародного права. Стаття 9 визначає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1, с. 9]. Це положення в тому числі стосується міжнародних договорів у сфері екології. Зокрема, Україна є учасницею таких міжнародних договорів, як: Конвенція про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування у Європі 1979 року, Віденська конвенція про охорону озонного шару 1985 року, Конвенція про ядерну безпеку 2004 року, Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, та інші.

Ратифікувавши дані міжнародні договори, Україна взяла на себе низку важливих зобов'язань щодо закріплення в нормативно-правових актах України гарантій щодо дотримання екологічних прав громадян, засобів ефективного захисту довкілля та запобігання його забрудненню, встановлення відповідальності за порушення екологічного законодавства тощо.

У 1997 році Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, тим самим визнавши обов'язкову дію даного міжнародного акта на всій території України. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1, с. 22]. Тобто положення статті 55 Конституції України в тому числі передбачає можливість звернення громадян до ЄСПЛ в разі, якщо буде порушене будь-яке з прав, гарантованих Конвенцією.

Слід зазначити, що в Конвенції немає статті, присвяченої екологічним правам людей. Якщо звернутися до практики, то можна зробити висновок, що ЄСПЛ у разі звернення осіб, права яких на безпечне для життя і здоров'я довкілля було порушене, розглядає і вирішує справу, керуючись статтею 8 Конвенції, відповідно до якої кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції [4, с. 8]. Вочевидь, між даними правами існує тісний зв'язок, адже дуже часто порушення прав людини, гарантованих екологічним законодавством, зачіпає приватну сферу її життя.

З метою більшого розуміння взаємозалежності даних сфер слід перейти до безпосеред-

нього дослідження окремих рішень ЄСПЛ, як тих, що стосувалися України, так і тих, що приймалися щодо іноземних держав.

Окремої уваги вимагає рішення ЄСПЛ у справі «Гримковська проти України» від 21 липня 2011 року. Скаржниця стверджувала, що її житло, приватне та сімейне життя зазнали значної шкоди через функціонування магістральної дороги, яка була побудована дуже близько від її будинку. Це мало наслідки у вигляді значного забруднення повітря вихлопними газами, вугільним пилом, що виник внаслідок залатування вибоїн на дорозі дешевим матеріалом з вугільних шахт, також мало місце шумове забруднення, спричинене постійним рухом вантажівок. Таким чином, заявниця вказувала на те, що будинок став майже непридатним для життя у ньому. Крім того, дане забруднення призвело до виникнення хронічних хвороб дихальної системи у членів її сім'ї.

Суд зазначив що, якщо справа стосується екологічної небезпеки, безпідставна скарга за статтею 8 може виникнути лише тоді, коли відповідна загроза сягає такого рівня, що призводить до значного погіршення здатності заявника користуватись своїм житлом, мати приватне та сімейне життя [5]. Тобто висновок про порушення статті 8 залежить від конкретних обставин, а поняття «рівень», що призводить до значного погіршення, є оціночним і може визначатися ступенем шкідливого впливу та спричиненими наслідками. Проте, дуже часто на практиці важко довести, що саме це забруднення викликало наслідки у вигляді погіршення здоров'я. Детально дослідивши всі обставини, суд все ж таки визнав порушення ст. 8 Конвенції.

Схожа аргументація була наведена судом у рішенні по справі «Дубецька та інші проти України» від 10 лютого 2011 року. Заявниця та її односельчани подали скаргу у зв'язку із забрудненням води, просіданням ґрунтів та частим затопленням території села, в якому вони проживають, внаслідок промислової діяльності фабрики та вугільнодобувної шахти. Основне питання, що досліджувалося судом, полягало у співвідношенні приватних та публічних інтересів. На думку суду, органи державної влади здійснюючи політику, промислову діяльність, повинні встановити справедливий баланс між конкуруючими інтересами осіб (у нашому випадку – мешканців села), права яких було істотно порушено, та суспільства в цілому (в даній справі йдеться про економічне благополуччя всього населення). Немає сумніву, що промислове забруднення може негативно вплинути на здоров'я суспільства в цілому і погіршувати якість життя особи [6]. У результаті суд дій-

шов висновку, що державні органи України не змогли забезпечити такий баланс, внаслідок чого були істотно порушені права громадян, гарантовані статтею 8 Конвенції. Також у даному рішенні Суд виділив 3 критерії, за якими слід вирішувати, чи дійсно мало місце порушення прав людини в контексті статті 8 Конвенції. Так, суд повинен з'ясувати: по-перше, чи була ситуація результатом раптового та несподіваного повороту подій або, навпаки, існувала давно і була добре відома державним органам влади; по-друге, чи була держава або чи мала вона бути обізнаною, що небезпека або шкідливий вплив зачіпали приватне життя заявника; і по-третє, якою мірою заявник сприяв створенню цієї ситуації для себе і був у змозі виправити її без надмірних витрат. Можна зробити висновок, що не будь-коли порушення екологічних прав буде визнаватися порушенням статті 8 Конвенції, а лише в тому разі, якщо оскаржувана шкода є значною, тобто її усунення потребує багато коштів та зусиль або вона взагалі є не виправною.

Для всебічного аналізу практики ЄСПЛ з даної теми можна звернутися до справ, відкритих проти іноземних держав. У справі «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ, на відміну від вищезазначених рішень, надає аргументацію невизнання стверджуваних заявником обставин порушення права на приватне життя відповідно до Конвенції. Обставини справи такі: 1993 року з метою вирішення питання щодо регулювання шуму в межах місцевого аеропорту Хітроу урядом Сполученого Королівства було запроваджено нормативну систему квотування авіашуму, згідно з якою розклад відльотів і прильотів літаків уночі складався таким чином, щоб загальний рівень шуму не перевищував встановленої межі. Заявники стверджували, що дана політика уряду порушувала їхнє право на приватне життя, оскільки шум від літаків заважав їм спати. Суд не задовольнив скаргу громадян Сполученого Королівства, обґрунтовуючи це тим, що відповідно до ч. 2 ст. 8 Конвенції обмеження права на повагу до приватного життя допускаються, крім інших випадків, в інтересах економічного добробуту країни та для захисту прав і свобод інших осіб. Отже, Уряд діяв цілком легітимно, беручи у цій справі до уваги інтереси авіаоператорів, зацікавлених підприємств та економічні інтереси країни в цілому [7]. Тобто запровадження Урядом у 1993 році схеми регулювання нічних польотів у аеропорту Хітроу забезпечило досягнення справедливої рівноваги між інтересами окремих осіб та інтересами суспільства в цілому. Крім того, на переконання Суду

спричинена шкода не була не виправною, адже нічого не заважало заявникам змінити місце проживання, на відміну від випадку у справі «Дубецька та інші проти України», де ціна на житло мешканців села значно знизилася через постійне затоплення територій, тому вони не могли змінити місце проживання без великих грошових втрат.

Наступне проаналізоване рішення ЄСПЛ по справі «Морено Гомез проти Іспанії» також стосувалося перевищення граничних норм шуму в населеному пункті в нічний час. Заявниця скаржилася на порушення її сну через шум, який походив від розташованих поруч пабів, барів та клубів, відкриття яких відбулося з дозволу міської ради. Вона вказувала, що органи влади є відповідальними за «шумове забруднення довкілля». Суд дійшов висновку, що шкоду пані Гомез завдано через неспроможність органів влади вирішити проблему, яка виникла. Тому він постановив, що держава виявилася нездатною гарантувати заявниці право на повагу до її житла та до приватного життя [8].

Висновки

Ні стаття 8, ні будь-які інші положення Конвенції не гарантують права на охорону природного екологічного середовища як такого. ЄСПЛ може визнати порушення екологічних прав людини лише в контексті статті 8 Конвенції, яка гарантує право на повагу до свого приватного життя. При цьому суд повинен дослідити чи наявні в сукупності такі критерії, як обізнаність та бездіяльність держави, істотність завданої шкоди та неможливість її усунення особою без значних витрат. Для України важливим нині є впровадження висновків ЄСПЛ у національне законодавство з метою встановлення гарантій дотримання, захисту та відновлення основоположних прав громадян у сфері екології. На жаль, велика кількість звернень громадян України до ЄСПЛ говорить про систематичне порушення їхніх прав на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Крім того, існує проблема щодо застосування рішень ЄСПЛ. Вона полягає в тому, що суд може лише розглянути відповідну справу та дійти висновку, що мало місце порушення державою гарантованих статтею 8 Конвенції прав громадянина, призначити грошову компенсацію. Однак, як зазначає ЄСПЛ в одному із своїх рішень, складність питань, що стосуються екологічної політики, призводить до того, що роль Суду головним чином є субсідіарною. Насамперед він повинен визначити, чи був процес прийняття рішення національним судом справедливим і лише за виняткових обставин він може перейти цю межу

та переглянути матеріально-правові висновки національних органів влади. ЄСПЛ не може втручатися в політику держави, а лише вказувати на наявні порушення та на їх недопустимість. Таким чином, висновки ЄСПЛ мають рекомендаційний характер для державної влади. Лише впровадження ефективної правової системи, створення незалежних контролюючих органів, надання громадянам можливості впливати на прийняття владних рішень може змінити ситуацію в кращий бік.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : станом на 2 вересня 2019 р. Харків : Право, 2017. 76 с.
2. Шаповал В.М. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ : Москаленко О.М., 2018. 56 с.
3. Висторобець Є. Л. Екологічне законодавство Росії, Великобританії, Канади та Нідерландів: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2003.

4. Конвенція про захист прав та основоположних свобод : збірник законодавчих актів : станом на 5 квітня 2018 року. Харків : Право, 2018. 108 с.

5. Гримковська проти України : рішення ЄСПЛ від 21 липня 2011 року, заява № 38182/03. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729

6. Дубецька та інші проти України : рішення ЄСПЛ від 10 лютого 2011 року, заява № 30499/03. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689

7. Хаттон та інші проти Сполученого Королівства : рішення ЄСПЛ від 08 липня 2003 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_105.

8. Морено Гомез проти Іспанії : рішення ЄСПЛ від 16 грудня 2004 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_232.

In order to promote access to justice and to guarantee protection of person's rights the Article 55 of the Constitution of Ukraine established that after exhausting all domestic legal remedies, everyone has the right to appeal for the protection of his or her rights and freedoms to the relevant international judicial institutions or to the relevant bodies of international organisations of which Ukraine is a member or participant. It also applies to The European Court of Human Rights, that is an international court, which hears applications alleging that a state has breached human rights provisions concerning civil and political rights set out in the European Convention on Human Rights.

The article is devoted to analysis of practice of the European Court of Human Rights in the sphere of environmental human rights protection. In their applications, citizens complained about the inaction of the public authorities, which had led to a violation of their environmental rights. The main problem in the sphere of the protection of these rights by international law is that European Convention on Human Rights does not contain any article, which would directly protect the right of everyone to a safe and healthy environment. Therefore, the analysis of practice of the ECHR is carried out in accordance with the provision set out in the Article 8 of the Convention, which states that everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence. In this article, the author examines the link between environmental law and the right to respect for privacy and analyzes the most common cases of human rights violations by states.

This article also provides information on the current situation of international cooperation in the ecological sphere and Ukraine's participation in various international organizations and conventions. After all, it is a very important issue to improve national legislation and to bring it in line with international standards, considering that the foreign political activity of Ukraine is aimed at ensuring its national interests and security by maintaining peaceful and mutually beneficial co-operation with members of the international community, according to generally acknowledged principles and norms of international law.

Key words: right to a safe and healthy environment, right to respect for his private and family life, international standards, The European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights.